

گزارش نظارتی ارزیابی طرح کالابرگ الکترونیکی

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۲۰۴۱۸
کد موضوعی: ۲۳۰

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: گزارش نظارتی ارزیابی طرح کالابریگ الکترونیکی

نوع گزارش: طرح/لایحه □، نظارتی ■، راهبردی □

نام دفتر: مطالعات بخش عمومی (گروه سیاست‌های حمایتی و مقابله با فقر)

تهیه و تدوین کننده: شهاب‌الدین فولادی مقدم

ناظران علمی: سیدهادی موسوی نیک، سیدمحمدحسین فاطمی

اظهار نظر کننده: محمدرضا عبداللهی (دفتر مطالعات اقتصادی)

صفحه آرا: منیره حاجی محمدی

ویراستار ادبی: زهره عطاردی

واژه‌های کلیدی:

۱. کالابریگ الکترونیک

۲. مصرف کالری

۳. یارانه شبه‌نقدی

تاریخ شروع مطالعه: ۱۴۰۳/۰۸/۰۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۱/۲۸

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده.....
۱	خلاصه مدیریتی.....
۳	۱. مقدمه.....
۴	۲. تورم و مصرف کالری ایرانیان.....
۶	۳. معرفی طرح کالبرگ الکترونیک.....
۷	۳-۱. طرح فجرانه.....
۱۱	۴. کالبرگ الکترونیک در قوانین.....
۱۳	۵. گزارش آماری از طرح کالبرگ الکترونیک.....
۱۹	۶. آسیب شناسی اجرای طرح کالبرگ الکترونیک.....
۱۹	۶-۱. مزایای طرح.....
۲۰	۶-۲. چالش‌های طرح.....
۲۲	۷. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۲۴	منابع و مآخذ.....

فهرست شکل‌ها

۵	شکل ۱. نمودار تورم خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها به تفکیک دهک در سال‌های ۱۴۰۱*، ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳.....
۱۰	شکل ۲. مراحل اجرای طرح کالبرگ الکترونیک از ابتدا تا پایان.....
۱۴	شکل ۳. نمودار مبالغ واریزی سازمان هدفمندی‌سازی یارانه‌ها به شرکت فارا از اسفند ۱۴۰۱ تا اردیبهشت ۱۴۰۳.....
۱۵	شکل ۴. نمودار درصد مشارکت سرپرست خانوار در طرح کالبرگ الکترونیک به تفکیک دهک.....
۱۶	شکل ۵. نمودار میانگین کالری مصرفی سرانه به تفکیک گروه‌های درآمدی.....
۱۹	شکل ۶. نمودار قیمت سبد طرح کالبرگ از سال ۱۴۰۰ تاکنون.....

فهرست جداول

۹	جدول ۱. سبد غذایی حمایت از خانوار در طرح فجرانه.....
۱۲	جدول ۲. طرح کالبرگ الکترونیک در قوانین کشور.....
۱۷	جدول ۳. مصرف سرانه کالای اساسی در سال ۱۴۰۲ و درصد تغییر نسبت به سال ۱۴۰۱.....

گزارش نظارتی ارزیابی طرح کالابریگ الکترونیکی

چکیده

پس از شوک‌های ارزی و افزایش تورم در سال‌های اخیر، یکی از ابزارهای دولت برای حمایت از سبد خوراکی خانوار طرح کالابریگ الکترونیکی بوده است. این طرح به تبدیل یارانه‌های نقدی به یارانه‌های شبه‌نقدی و تسهیل دسترسی خانوارها به کالاهای اساسی پرداخته و از دی‌ماه ۱۴۰۱ تا اردیبهشت‌ماه ۱۴۰۳ به مرحله اجرا درآمد. نتایج اولیه نشان‌دهنده افزایش میزان مشارکت خانوارها در سه دهک پایین درآمدی همراه با افزایش یارانه تشویقی و بهبود نسبی در مصرف کالری در دهک‌های پایین درآمدی است. با این حال، چالش‌هایی از جمله ناپایداری منابع مالی و برخی از مشکلات اجرایی وجود دارد که بر این اساس به‌منظور بهبود کارایی طرح، مواردی مانند نیاز به تأمین منابع مالی پایدار، وحدت‌رویه و پایداری در نحوه اجرا، بهبود اطلاع‌رسانی و آموزش خانوارها، همکاری دستگاه‌های ذی‌ربط در اجرا، ایجاد زنجیره تأمین کالایی به‌منظور هدایت کامل یارانه به سر منشأ تولید و پرداخت یارانه تشویقی به دهک‌های پایین درآمدی پیشنهاد شده است. مشروط به رفع مشکلات موجود شناسایی دهک‌های پایین درآمدی، این طرح می‌تواند به بهبود وضعیت معیشتی خانوارهای کم‌درآمد و تأمین نیازهای اساسی در راستای بهبود مصرف کالری سرانه کمک کند.

خلاصه مدیریتی

بیان/شرح مسئله

کالابریگ الکترونیکی یکی از انواع پرداخت یارانه است که در گروه یارانه‌های شبه‌نقدی قرار می‌گیرد و معمولاً به‌منظور حمایت از سبد خوراکی خانوار پرداخت می‌شود. با اصلاح تغییر شیوه حمایت از خانوار در سال ۱۴۰۱ که قیمت ارز تخصیص‌یافته به واردات کالای اساسی افزایش یافت، هم‌زمان یارانه نقدی و سپس کالابریگ الکترونیکی جایگزین شیوه حمایت یارانه غیرمستقیم شد. طرح کالابریگ الکترونیکی همراه با یارانه تشویقی برای گروه خاص و سپس برای هفت دهک درآمدی، به‌صورت اختیاری، دسترسی خانوار به کالای اساسی خوراکی را تضمین می‌کرد. تغییرات چندین‌باره نحوه اجرا در سال ۱۴۰۲ نشان می‌دهد که ایده اصلی واحدی لزوماً دنبال نشده و اهداف اجرای طرح هیچ‌گاه به‌صورت رسمی اعلام نشده، که این امر قضاوت در مورد میزان دستیابی به اهداف را دشوار می‌کند؛ با این حال گزارش حاضر سعی دارد نقاط قوت و ضعف طرح کالابریگ الکترونیکی را مورد ارزیابی قرار دهد.

نقطه‌نظرات / یافته‌های کلیدی

• **مشارکت و تأثیر بر مصرف:** میزان مشارکت در طرح کالابرج الکترونیک به تدریج افزایش یافت و در مرحله فجرانه تقریباً به ۱۰۰ درصد (برای سه دهک پایین درآمدی) رسید. بررسی‌ها نشان می‌دهد که میانگین مصرف کالری در دهک‌های پایین درآمدی نسبت به سال گذشته افزایش یافته است. این افزایش مصرف کالری می‌تواند به دلیل دسترسی بهتر به کالاهای اساسی و یارانه‌های تشویقی باشد.

• **کارایی یارانه تشویقی:** داده‌های میزان مشارکت و تغییر در مصرف کالری سرانه افراد نشان می‌دهد یارانه تشویقی در هر سه حالت اجرا شده در سال ۱۴۰۲ برای دهک‌های بالاتر از دهک سوم، محرک نبوده و تنها برای سه دهک پایین درآمدی معنادار است.

• **هزینه‌ها و منابع مالی:** هزینه کل اجرای طرح تا اردیبهشت‌ماه ۱۴۰۳ به حدود ۴۲.۳ هزار میلیارد تومان رسید که ۷۶ درصد از آن برای اجرای طرح فجرانه هزینه شده است. لذا ناپایداری منابع مالی و عدم تأمین به موقع آن، چالش‌های جدی برای ادامه اجرای طرح ایجاد کرده است.

• **چالش‌های اجرایی:** مشکلاتی از جمله تغییرات زیاد در اجرا، عدم اطلاع‌رسانی کافی گروه‌های هدف، عدم همکاری دستگاه‌های ذی‌ربط، تخلفات برخی فروشگاه‌ها، عدم شکل‌گیری زنجیره تأمین و همچنین تأخیر در پرداخت به فروشگاه‌ها، از جمله چالش‌های اصلی در اجرای این طرح بوده است.

پیشنهاد راهکارهای تقنینی، نظارتی یا سیاستی

• ایجاد یک سیستم مالی پایدار برای تأمین یارانه‌های تشویقی و جلوگیری از اتکا به منابع ناپایدار، یکی از الزامات موفقیت طرح است. بررسی ظرفیت‌های قانونی موجود برای تأمین منابع مالی پایدار می‌تواند به این هدف کمک کند. به‌ویژه، اتصال طرح کالابرج الکترونیک به ماده (۴۵) [قانون مالیات بر ارزش‌افزوده](#) و همچنین منابع حاصل از حذف یارانه پردرآمدها می‌تواند منابع پایداری برای پرداخت یارانه تشویقی تأمین کند.

• دولت می‌تواند با استفاده از تبدیل یارانه‌ها به اعتبار یارانه‌ای، زنجیره تأمین کالایی را کامل کند و به‌جای پرداخت مبلغ به فروشگاه‌ها، اعتبار یارانه‌ای در نظر گیرد و از این طریق هزینه کالاهای سبد کالابرج را به مبدأ تولید و یا واردات پرداخت کرده و بدین‌نحو انحرافات احتمالی یارانه و هزینه‌های نظارت برای جلوگیری از تخلفات و انحرافات را کاهش دهد.

• یارانه تشویقی طرح کالابرج الکترونیک تنها برای سه دهک پایین درآمدی معنادار است. دولت به‌منظور ایجاد جذابیت برای سایر دهک‌های درآمدی مشمول طرح می‌تواند شرط مشارکت فروشگاه‌ها در طرح را ارائه تخفیفات کالایی برای مصرف‌کنندگان قرار دهد.

• نیاز به بهبود اطلاع‌رسانی و آموزش خانوارها درباره نحوه استفاده از کالابرج الکترونیک وجود دارد. این موضوع می‌تواند به افزایش میزان مشارکت و بهره‌وری از طرح کمک کند. مجریان باید با همکاری نهادهای مرتبط، برنامه‌های آموزشی و اطلاع‌رسانی مناسبی را برای خانوارهای مشمول اجرا کنند.

پس از شوک‌های ارزی نیمه دوم دهه ۹۰ که منجر به محدودیت‌های معیشتی برای خانوارهای ایرانی شد، به‌منظور حفظ قدرت خرید خانوار در خرید کالای اساسی، دولت تلاش کرد با تخصیص نرخ ارز ترجیحی (ارز با قیمتی پایین‌تر از سطح قیمت بازار) برای واردات این دسته از کالاها یا مواد اولیه برای تولید آنها، شدت تورم این گروه از کالاها را برای خانوار کاهش دهد. با این اقدام بخشی از درآمدهای ارزی دولت به شکل یارانه برای کالاهای اساسی به واردات اختصاص پیدا می‌کرد. با این حال انتقادات بسیاری از سوی برخی کارشناسان و سیاستگذاران بر این شیوه حمایت از خانوار مطرح بود؛ چراکه معتقد بودند درجه اصابت یارانه غیرمستقیم به ذی‌نفع نهایی یعنی خانوار مصرف‌کننده کالاهای اساسی قابل قبول نبوده و این شیوه باعث می‌شود سهم قابل‌توجهی از منابع ارز ترجیحی تخصیص‌یافته به کالاهای اساسی نصیب واردکنندگان و یا واسطه‌گران شود و از سوی دیگر یارانه ارزی به واردات در تقابل با رویکرد حمایت از تولید داخل ارزیابی می‌شد. در سال ۱۴۰۱ یکی از اولویت‌های اجرای اصلاحات اقتصادی دولت، اصلاح روش پرداخت ارز ترجیحی به کالای اساسی و تغییر شیوه حمایت خانوار از شکل غیرمستقیم به مستقیم بود. در این سیاست یارانه نقدی به خانوار، جایگزین تخصیص ارز ترجیحی به کالای اساسی شد که افزون‌بر یارانه‌ای بود که به‌صورت نقدی پیش از این (یک مرحله سال ۱۳۸۹ و یک‌بار در سال ۱۳۹۸) پرداخت می‌شد. تغییر شیوه حمایت از خانوار در سال ۱۴۰۱ باعث متورم شدن اعتبارات تبصره هدفمندی یارانه‌ها در لایحه بودجه سال ۱۴۰۱ و قوانین بودجه سنواتی شد که قرار بود زبان رفاهی خانوار را از طریق یارانه نقدی جبران کند. اما برخی از کارشناسان، تحلیل متفاوتی از این سیاست دولت داشتند، به‌عبارت دیگر بخشی از سیاستگذاران اقتصادی نسبت به فشار معیشتی خانوار از طریق افزایش تورم ناشی از عدم تخصیص ارز ترجیحی به کالای اساسی نگران بودند. در حقیقت با توجه به پیش‌بینی تورم در کالاهای خوراکی، رویکرد دولت در خصوص حمایت از خانوار در تبصره هدفمندی یارانه‌های لایحه بودجه سال ۱۴۰۱ نمی‌توانست اطمینان لازم در بهبود رفاه خانوار از طریق جایگزینی یارانه نقدی به یارانه غیرمستقیم را ایجاد کند. ازجمله نگرانی‌ها این بود که یارانه نقدی عددی ثابت است و با گذشت زمان دچار کاهش قدرت خرید به‌واسطه تورم‌های بالا می‌شود. علاوه‌بر آن یک عدم اطمینان در خصوص نحوه هزینه کردن یارانه برای نیازهای اساسی توسط برخی از خانوارها به‌ویژه در دهک‌های پایین درآمدی وجود داشت، از این‌رو ممکن بود خانوار یارانه نقدی خود را به‌دلیل فشار هزینه‌ای در سایر نیازها، برای کالای مطلوب هزینه نکند، در نتیجه سبب حیاتی خانوار (غذا و کالری) تضعیف شود.

نگرانی‌های سیاستگذاران بابت ضعف‌های یارانه نقدی که جایگزین شیوه‌های سنتی یارانه در ایران شده بود، باعث شد که ایده‌هایی در خصوص یارانه شبه‌نقدی مطرح شود. طرح کالابریگ الکترونیک در واقع حاصل این دسته از نگرانی‌ها بود که تلاش داشت علاوه‌بر تقویت مداوم سبب معیشتی خانوار، اهدافی مانند افزایش درجه هدف‌گیری خانوار در یارانه‌ها را نیز دنبال کند؛ از این‌رو بود که برای اولین بار کالابریگ الکترونیک هم‌زمان با اصلاح یارانه تخصیص ارز به کالای اساسی، در قانون بودجه سال ۱۴۰۱ مطرح گردید. هرچند هدف طرح کالابریگ الکترونیک هیچ‌وقت به‌صورت رسمی مشخص نشد، اما روندی که در تصویب و اجرا طی شده به‌نظر می‌رسد اهدافی مانند اصلاح شیوه پرداخت یارانه‌ها و حمایت از سبب خوراکی خانوار را دنبال کرده است.

در انتهای سال ۱۴۰۱ و با شروع سال ۱۴۰۲ دولت بنابر حساسیت‌های موجود تصمیم گرفت از طریق زیرساخت فنی شرکت فارا^۱ برای خانوارهای یارانه‌بگیر، یارانه نقدی را به صورت اختیاری به شکل کالابریگ الکترونیکی پرداخت کند و در ادامه برای تشویق گروه‌های پایین درآمدی، مشوق‌هایی نیز در نظر گرفته شود. یارانه تشویقی کالابریگ الکترونیکی ابتدا افراد سه دهک پایین درآمدی و مددجویان نهادهای حمایتی را پوشش می‌داد، اما رفته‌رفته جامعه هدف گسترش یافته و تا پایان سال ۱۴۰۲ هفت دهک درآمدی تحت پوشش قرار گرفتند. این طرح در مرحله اجرا تجربه جدیدی را در پی داشت و با کمی‌هاوکاستی‌هایی همراه بود، هرچند که مزایایی را نیز به دنبال داشت. با توجه به اینکه هدف طرح کالابریگ الکترونیکی به صورت رسمی اعلام نشده، در نتیجه نمی‌توان ارزیابی دقیقی از آن ارائه داد؛ چراکه برای داوری متر و معیار مشخصی وجود ندارد. با این حال گزارش حاضر سعی دارد که نقاط قوت و ضعف طرح کالابریگ الکترونیکی را با ارزیابی روند اجرای آن مورد بررسی قرار دهد تا سیاستگذار نیز نسبت به مزایا و ضعف‌های طرح کالابریگ الکترونیکی آشنا شده و اقداماتی در جهت رفع آن در مدل‌های اجرایی احتمالی در آینده انجام گیرد.

۲. تورم و مصرف کالری ایرانیان

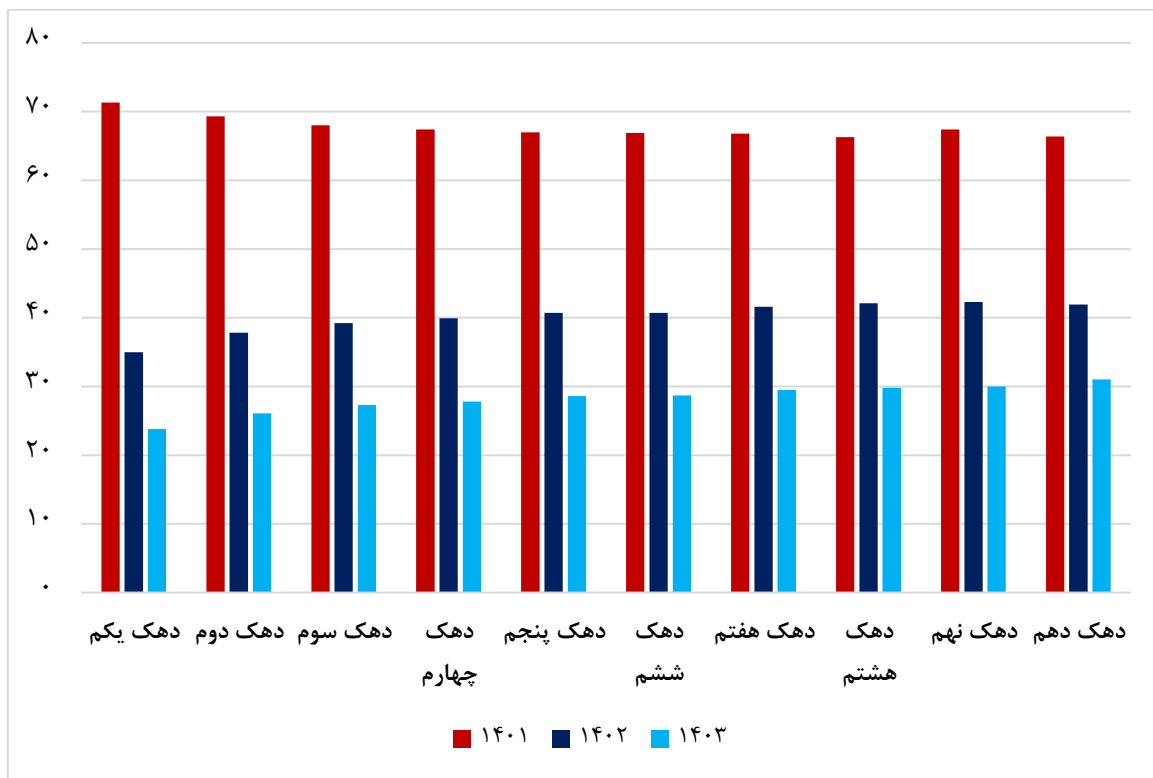
یکی از اصلی‌ترین چالش‌های رفاهی امروز در کشور مسئله کاهش مصرف کالری است. در پی محدودیت‌های معیشتی خانوار که به دلیل شرایط نامطلوب اقتصادی در دهه گذشته حادث شده، بحران کالری و تغذیه برای جامعه ایرانی تبدیل به یک موضوع جدی شده است. میانگین و میانه مصرف کالری ایرانیان در دهه ۹۰ شیب منفی را تجربه کرده، به طوری که به علت فشار هزینه‌ها در تأمین سایر نیازها، ترجیحات خانوار ایرانی به سمت کاهش مصرف کالاهای خوراکی و آشامیدنی تغییر کرده است. کاهش مصرف کالری که پیامدهایی برای سلامت جامعه به همراه دارد، برای آینده کشور نیز یک تهدید محسوب می‌شود.

اقتصاد ایران از سال ۱۳۹۸ دچار تورم‌های بالاتر از سطح ۴۰ درصد شده است. به رغم اختصاص ارز ترجیحی این تورم‌ها، شوک‌های جدی بر سبد معیشتی خانوار به خصوص خوراکی‌ها وارد کرده و تلاش برای به هم زدن قیمت‌های نسبی نتوانست به صورت کامل به کنترل قیمت خوراکی‌ها منجر شود. اما تورم در سال ۱۴۰۱ با اینکه همانند سال قبل در سطح بالای ۴۰ درصد باقی مانده بود، تفاوت ماهیتی با سال‌های قبل داشت. به واسطه اجرای اصلاحات به منظور تغییر شیوه حمایت از خانوار برای مواد غذایی وارداتی، دولت قیمت ارز تخصیصی به منظور واردات کالای اساسی را افزایش داده و قیمت‌های نسبی که برای مدتی با ارز ترجیحی از حالت تعادل خود خارج شده بودند مجدد خود را تعدیل کردند و دولت یارانه نقدی را جایگزین این سیاست حمایتی کرد. دولت که سعی داشت فشار تورمی سال‌های منتهی به سال ۱۴۰۱ به طور یکسان به همه طبقات درآمدی منتقل نشود، شیوه یارانه مستقیم را جایگزین یارانه غیرنقدی کرد تا میزان هدف‌گیری یارانه‌ها افزایش یابد. در نتیجه این سیاست قیمت کالاهای خوراکی و آشامیدنی افزایش یافت به طوری که بخشی از تورم بالای ۴۰ درصدی در سال ۱۴۰۱ به علت افزایش تورم خوراکی‌ها و آشامیدنی‌هاست. هرچند تورم در سال بعد الگوی متفاوتی را در پیش گرفت؛ اما فشار جهت تأمین غذا برای خانوار همچنان شدید بود، به ویژه

۱. شرکت خدمات فناوری اطلاعات رفاه ایرانیان (فارا).

اینکه قدرت خرید یارانه نقدی نیز به صورت مستمر در حال کاهش بود. داده‌های شکل ۱ تورم خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها را به تفکیک دهک هزینه‌ای در سه سال اخیر نشان می‌دهد. با نگاه اول به شکل کاملاً تفاوت تورم خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها در سال ۱۴۰۱ نسبت به سال‌های بعد قابل مشاهده است. همان‌طور که از شکل مشاهده می‌شود تورم خوراکی در میان دهک‌های درآمدی یکسان نیست، اما عدم تناسب تورم در سال ۱۴۰۱ معکوس سال‌های بعد است. یعنی تورم خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها برای دهک‌های پایین درآمدی در سال ۱۴۰۱ بیشتر از دهک‌های بالاتر بوده، اما در سال‌های ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳ عکس این اتفاق رخ داده است. فارغ از یکسان نبودن تورم در دهک‌های درآمدی، تورم خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها در سال ۱۴۰۱ بسیار بالا بوده، اما در دو سال بعد با وجود کاهش همچنان به ترتیب در سطح ۴۰ و ۳۰ درصد باقی مانده است.

شکل ۱. نمودار تورم خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها به تفکیک دهک در سال‌های ۱۴۰۱، ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳** [۴]

* داده‌ها منتهی به بهمن‌ماه سال ۱۴۰۱.

** داده‌ها منتهی به شهریورماه سال ۱۴۰۳.

دولت در راستای حفظ معیشت خانوار و ایجاد سلامت بین‌نسلی، طرح کالابریگ الکترونیک را برای دهک‌های پایین درآمدی به منظور جبران زیان رفاهی ناشی از حذف یارانه‌های غیرمستقیم کالای اساسی درپیش گرفت. از مهم‌ترین اهدافی که دولت از تغییر رویکرد سیاست حمایتی در کالابریگ الکترونیک دنبال می‌کرد، می‌توان به اصلاح یارانه از مبدأ به ذی‌نفع نهایی و همچنین تقویت سبد معیشتی خانوار برای خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها اشاره کرد. از این‌رو، دولت

با اتخاذ تدابیر و سیاست‌هایی از جمله ارائه یارانه شبه‌نقدی در تلاش بود که نقش حمایتی خود برای اقشار کم‌درآمد یا آسیب‌پذیر به‌نحو کارا تر انجام دهد، به‌گونه‌ای که با تأثیرگذاری مستقیم بر موارد حیاتی سبد مصرفی خانوار و مدیریت یارانه‌ها باعث شود افراد، کالایی را مصرف کنند که هم نفع فردی را تأمین کند و هم منجر به خیر جمعی شود. دولت با این اقدام در تلاش بود که مصرف‌کننده (گروه هدف) را از افزایش ناگهانی قیمت‌های مواد خوراکی و آشامیدنی مصون سازد و در تأمین کالری مورد نیاز افراد کمک کند.

۳. معرفی طرح کالابرگ الکترونیک

کالابرگ الکترونیکی یکی از پاسخ‌های دولت برای جبران رفاه از دست‌رفته ناشی از تورم‌های سال‌های اخیر بوده است. کالابرگ الکترونیکی تلاش داشت یارانه نقدی را تبدیل به یارانه شبه‌نقدی کند؛ چراکه تصور آن است که ضمن کفایت پایین یارانه نقدی، به‌دلیل ترجیحات متفاوت خانوار، لزوماً یارانه نقدی صرف تهیه کالاهای خوراکی نمی‌شود؛ در نتیجه یارانه شبه‌نقدی برای فقرا با مشوق‌های اعتباری می‌تواند منجر به بهبود اوضاع تغذیه در گروه‌های هدف شود. در این راستا طرح کالابرگ الکترونیک از دی‌ماه سال ۱۴۰۱ آغاز شد و تا اردیبهشت‌ماه سال ۱۴۰۳ ادامه داشت. یازده قلم کالای خوراکی^۱ به‌همراه مقدار هر یک که از نظر وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی کالای اساسی تلقی می‌شد، تعیین گردید تا از طریق طرح کالابرگ الکترونیک به دست مصرف‌کنندگان برسد. این طرح در ابتدا تنها تبدیل یارانه نقدی به یارانه کالابرگ برای خانوارهای یارانه‌بگیر بود، اما پس از چهار ماه با اعطای یارانه تشویقی، سه دهک درآمدی را هدف قرار داده و به‌مرور با افزایش تعداد مشمولین و افزایش میزان یارانه تشویقی، تعداد مشارکت‌کننده‌ها نیز افزایش یافت. در پایان سال ۱۴۰۲ نیز دولت با اجرای طرح فجرانه ضمن افزایش مبلغ یارانه تشویقی، شرایط استفاده از طرح را نیز آسان‌تر کرد که در نتیجه این عمل میزان مشارکت تقریباً به صد درصد مشمولین رسید.

وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی شرکت فارا را به‌عنوان متولی اجرای طرح کالابرگ الکترونیک به سازمان هدفمندی یارانه‌ها معرفی کرده است. شرکت فارا در زمینه فناوری اطلاعات فعالیت می‌کند و به‌عنوان یکی از شرکت‌های زیرمجموعه وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی^۲ است که به بازوی اجرایی این وزارتخانه برای طرح‌های حمایتی در سطح کلان شناخته می‌شود. شرکت فارا فروشگاه‌هایی که تمایل به مشارکت داشتند را در طرح ثبت کرده و با ظرفیتی که از طریق زیرساخت الکترونیکی ایجاد شده، امکان خرید سبد کالای مشخص شده توسط گروه‌های هدف را از طریق یارانه فراهم می‌کند. سازمان هدفمندی یارانه‌ها در پایان روز با دریافت فهرست تراکنش‌ها، مبلغ هزینه شده را به حساب شرکت فارا نزد بانک رفاه کارگران واریز می‌کند و از این طریق شرکت با فروشگاه‌های طرف همکاری با تأخیر یک‌روزه تسویه می‌کند. میزان همکاری فروشگاه‌ها با طرح در طول زمان اجرا متفاوت بوده به‌طوری‌که قبل از شهریور سال ۱۴۰۲ حدود ۶۵ هزار فروشگاه به طرح متصل بودند و از بعد شهریور تا پایان دی‌ماه همان سال حدود ۱۰۰ هزار فروشگاه و با اجرای طرح فجرانه حدود ۲۰۰ هزار فروشگاه با طرح همکاری می‌کردند. از ۲۰۰ هزار فروشگاه که در

۱. شیر، پنیر، ماست، تخم مرغ، گوشت مرغ، روغن مایع، ماکارونی، برنج، قند و شکر، حبوبات و گوشت منجمد گوساله.
۲. شرکت فارا یکی از شرکت‌های صندوق بازنشستگی کشور است.

طرح مشارکت داشتند حدود ۸۰ درصد خریده‌ها از فروشگاه‌های خُرد بوده و ۲۰ درصد از فروشگاه‌های زنجیره‌ای انجام شده است. به این ترتیب با توجه به تعداد فروشگاه‌های متصل به طرح به‌ویژه بعد از اجرای طرح فجرانه، افراد مشمول تا حد زیادی مشکلی برای دسترسی به فروشگاه به‌منظور مشارکت در طرح نداشته‌اند. با این حال ممکن است بخشی از مشمولین همچنان برای دسترسی به فروشگاه‌های طرح با سختی روبه‌رو شده باشند. همکاری فروشگاه‌ها در طرح یک منفعت دوسویه داشت، از طرفی دسترسی مردم برای مشارکت در طرح آسان‌تر می‌شد و از طرفی دیگر فروشگاه‌ها با افزایش تعداد مشتری منتفع می‌شدند. در ادامه، روند اجرایی طرح از ابتدا تا انتهای اجرای آن توضیح داده می‌شود.

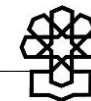
با شروع طرح، در انتهای سال ۱۴۰۱، کل خانوارهای یارانه‌بگیر به میزان یارانه نقدی دریافتی، تحت پوشش طرح کالا برگ قرار گرفتند. خانوارها اختیار داشتند که پیش از زمان دریافت یارانه نقدی ماهیانه، سبد کالای طرح کالا برگ را بدون هیچ‌گونه یارانه تشویقی از فروشگاه‌های مشخص شده خریداری کنند. در ادامه با آغاز سال ۱۴۰۲ طرح تغییر شکل اساسی داد. در مدل جدید سه دهک پایین درآمدی و مددجویان تحت پوشش نهادهای حمایتی مشمول طرح کالا برگ الکترونیکی قرار گرفتند و جهت ترغیب افراد برای مشارکت در طرح، مبلغ ۸۰ هزار تومان اعتبار یارانه تشویقی جهت خرید کالای اساسی علاوه بر یارانه اصلی در نظر گرفته شد. این مرحله به‌منظور جبران افزایش تورمی قیمت کالای اساسی برای گروه‌های کم‌درآمد جامعه به اجرا درآمد و تا نیمه مرداد سال ۱۴۰۲ ادامه یافت. در مرحله بعد یارانه تشویقی برای مشمولین (سه دهک پایین درآمدی) به ۱۲۰ هزار تومان افزایش یافت. به‌مرور در انتهای شهریورماه سال ۱۴۰۲ جامعه هدف از سه دهک به پنج دهک اول درآمدی افزایش یافت و در نهایت از اواخر مهرماه همان سال به هفت دهک درآمدی رسید. درحقیقت حدوداً از مهرماه سال ۱۴۰۲ حدود ۶۰ میلیون نفر مشمول استفاده از طرح کالا برگ الکترونیکی بودند. تا قبل از شهریور سال ۱۴۰۲ که جامعه هدف به سه دهک پایین درآمدی محدود شده بود، حدود یک میلیون خانوار در طرح مشارکت می‌کردند، اما بعد از شهریور با گسترده شدن دایره شمول طرح در دو مرحله تا دهک هفت حدود سه میلیون^۱ خانوار در طرح مشارکت داشتند.

۱-۳. طرح فجرانه

همان‌طور که عنوان شد در سال ۱۴۰۱ دولت تصمیم گرفت اصلاحی در شیوه تخصیص یارانه به واردات کالای اساسی اعمال کند و از این طریق یارانه نقدی جایگزین تخصیص ارز ترجیحی کالای اساسی شد. در نتیجه این تغییر تورم کالای خوراکی و آشامیدنی که مشمول تخصیص ارز ترجیحی می‌شدند، افزایش قابل توجهی داشت و در سال بعد نیز تورم خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها برای نیمه پایینی دهک‌های درآمدی در سطح ۴۰ درصد باقی ماند، از این‌رو دولت علاوه بر پرداخت یارانه نقدی، تلاش داشت تورم احتمالی این گروه کالایی در سال ۱۴۰۲ را برای گروه‌های هدف خنثی کند. برای این منظور، مرحله اول طرح فجرانه از اواخر بهمن‌ماه سال ۱۴۰۲ به اجرا درآمد که صورت دیگری از طرح کالا برگ الکترونیکی بود. در این طرح قیمت سبد مبنای طرح کالا برگ الکترونیکی برای سال پایه (۱۴۰۱) محاسبه شده و تفاوت آن با قیمت همان سبد در سال ۱۴۰۲ به‌عنوان یارانه تشویقی به گروه‌های مشمول (هفت دهک اول درآمدی) پرداخت

۱. تا قبل از شروع طرح فجرانه.

می‌شد. همان‌گونه که در جدول ۱ مشخص است، مجموع هزینه خرید سبد مبنا در سال ۱۴۰۱ حدود ۵۲۳ هزار تومان بوده است، اما هزینه خرید همان سبد به علت تورم در سال ۱۴۰۲ افزایش یافته و به حدود ۷۴۳ هزار تومان رسیده است که تفاضل آن با قیمت سال گذشته حدود ۲۲۰ هزار تومان بوده که معادل یارانه تشویقی در نظر گرفته شده در طرح فجرانه است. به بیان دیگر، افراد هرکدام از کالاهای مشخص شده در بازه قیمتی جدول زیر را انتخاب می‌کردند، مابه‌التفاوت ناشی از تورم در سال جدید را دولت به‌عنوان یارانه تشویقی تا سقف ۲۲۰ هزار پرداخت می‌کرد، در نتیجه در صورتی که فرد مثلاً از برنجی با برندی که قیمت آن بیشتر از رقم تعیین شده است، مصرف کند، یارانه تشویقی تا سقف ۳۰ هزار تومان (تفاوت ۱۱۰ هزار تومان و ۸۰ هزار تومان در دو سال ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲) پرداخت شده و مابقی مبلغ را فرد باید خود پرداخت می‌کرد.

جدول ۱. سبد غذایی حمایت از خانوار در طرح فجرانه [۵]

ردیف	عنوان کالا*	واحد	مقدار	قیمت مبنا-تومان*	هزینه خرید سبد مبنا (۱۴۰۱) -تومان**	قیمت روز-تومان***	هزینه خرید سبد روز (۱۴۰۲) -تومان****
۱	(لبنیات): شیر کم چرب بطری	لیتر	۳	۱۸,۰۰۰	۵۴,۰۰۰	۲۳,۲۵۰	۶۹,۷۵۰
۲	(لبنیات): پنیر UF	بسته ۴۰۰ گرمی	۱	۳۷,۰۰۰	۳۷,۰۰۰	۴۵,۰۰۰	۴۵,۰۰۰
۳	(لبنیات): ماست کم چرب	دبه ۲.۵ کیلویی	۱	۳۹,۸۰۰	۳۹,۸۰۰	۶۵,۲۰۰	۵۶,۲۰۰
۴	تخم مرغ	کیلو	۱	۴۲,۰۰۰	۴۲,۰۰۰	۴۹,۰۰۰	۴۹,۰۰۰
۵	گوشت مرغ	کیلو	۱	۵۵,۰۰۰	۶۰,۰۰۰	۸۲,۰۰۰	۸۲,۰۰۰
۶	روغن مایع	بسته ۸۱۰ گرمی	۱	۱۸,۰۰۰	۵۵,۰۰۰	۵۶,۷۰۰	۵۶,۷۰۰
۷	ماکارونی	بسته ۷۰۰ گرمی	۱	۴۰,۰۰۰	۱۸,۰۰۰	۲۴,۰۰۰	۲۴,۰۰۰
۸	برنج	کیلو	۲	۴۰,۰۰۰	۸۰,۰۰۰	۵۵,۰۰۰	۱۱۰,۰۰۰
۹	قند و شکر	کیلو	۰.۵	۲۳,۰۰۰	۱۱,۵۰۰	۳۳,۰۰۰	۱۶,۵۰۰
۱۰	حبوبات	کیلو	۱.۲	۳۰,۰۰۰	۳۶,۰۰۰	۵۸,۰۰۰	۶۹,۶۰۰
۱۱	گوشت منجمد گوساله	کیلو	۰.۵	۱۸۰,۰۰۰	۹۰,۰۰۰	۳۳۰,۰۰۰	۱۶۵,۰۰۰
جمع کل					۵۲۳,۳۰۰		۷۴۳,۷۵۰

* قیمت هر واحد از اقلام سبد در سال ۱۴۰۱.

** قیمت هر واحد اقلام سبد با ضرب در مقدار تعیین شده در سال ۱۴۰۱.

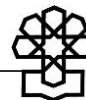
*** قیمت هر واحد از اقلام سبد در سال ۱۴۰۲.

**** قیمت هر واحد از اقلام سبد با ضرب در مقدار تعیین شده در سال ۱۴۰۲.

طرح فجرانه از ۱۸ بهمن‌ماه سال ۱۴۰۲ آغاز شد و به دلیل آنکه جذابیت مالی بیشتری نسبت به مدل قبلی کالا برگ برای مصرف‌کنندگان داشت، میزان مشارکت در طرح کالا برگ را افزایش داد. براساس داده‌های شرکت فارا حدود ۱۷ میلیون سرپرست خانوار در مرحله اول فجرانه شرکت کردند. مشارکت در طرح کالا برگ برای گروه‌های مشمول اختیاری است، اما همان‌طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود در زمینه خرید کالا افراد قدرت انتخاب ندارند. به‌عنوان مثال فرد نمی‌توانست مقدار بیشتری برنج یا روغن خرید کند و مجبور است در مقدار تعیین شده از کالا خرید و مصرف نماید که این مسئله با توجه به تفاوت الگوهای غذایی و بُعد خانوار، باعث برخی مشکلات احتمالی برای مشارکت‌کنندگان شده بود. به‌طور خلاصه فارغ از آنچه که قبل از خرداد سال ۱۴۰۲ اجرا شد، طرح کالا برگ را می‌توان به‌لحاظ تغییرات در دایره شمول و میزان یارانه تشویقی به سه دوره تقسیم کرد. **مرحله اول** قبل از شهریورماه سال ۱۴۰۲ است که مشمولین محدود به سه دهک پایین درآمدی و مددجویان نهادهای حمایتی شده بودند. همان‌طور که گفته شد در ابتدا میزان یارانه تشویقی ۸۰ هزار تومان تعیین شده بود. **مرحله دوم** در شهریور و مهرماه سال ۱۴۰۲ دایره مشمولین طرح به‌ترتیب به پنج و سپس در مهرماه به هفت دهک افزایش یافت؛ ضمن اینکه یارانه تشویقی پیش از این به رقم ۱۲۰ هزار تومان رسیده بود که این مرحله تا نیمه سال ۱۴۰۲ ادامه یافت. **مرحله سوم** طرح با عنوان طرح فجرانه از نیمه بهمن‌ماه سال ۱۴۰۲ آغاز شد که ضمن افزایش یارانه تشویقی به ۲۲۰ هزار تومان شرایط استفاده از طرح را تسهیل کرده بود. شکل زیر تغییرات هر مرحله از اجرای طرح کالا برگ الکترونیک را نشان می‌دهد.

شکل ۲. مراحل اجرای طرح کالا برگ الکترونیک از ابتدا تا پایان

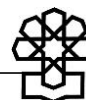
۴. کالابریگ الکترونیک در قوانین

طرح کالابریگ الکترونیک برای اولین بار در قانون بودجه سال ۱۴۰۱ مطرح شد. قانون بودجه سال ۱۴۰۱ به دولت اجازه می‌داد که در مورد حذف برخی از کالاها از سبد تخصیص ارز ترجیحی تصمیم‌گیری کند، اما جواز منوط به جبران زیان رفاهی مصرف‌کننده از طریق کالابریگ الکترونیک بود. پس از آن در [قانون بودجه سال ۱۴۰۲](#) طرح کالابریگ الکترونیک بار دیگر مطرح شد، اما این بار ذیل تبصره هدفمندی یارانه‌ها قرار گرفته بود. بند «ی» تبصره «۱۴» قانون بودجه سال ۱۴۰۲ از محل اعتبارات جداول متفرقه بودجه به منظور حمایت معیشتی از دهک‌های پایین درآمدی، یارانه‌ای را در قالب کالابریگ الکترونیکی، مازاد بر یارانه‌های قبلی، پیش‌بینی کرده بود. درحقیقت هدف این قانون دسترسی خانوار فقیر به کالای اساسی است تا خانوار بتواند مصرف خوراکی‌های خود را نسبت به دوره گذشته هموار کند. در این بند قانونگذار به صراحت از یارانه جدید و مازاد بر یارانه‌های قبلی سخن گفته است. متن قانون تأمین منابع مورد نیاز برای یارانه جدید را از طریق اعتبارات متفرقه تعیین کرده است؛ درحالی‌که تأمین منابع از این محل برای یارانه شبه‌نقدی منطقی به نظر نمی‌آید. باین حال در مصوبه هیئت وزیران درخصوص اجرای طرح کالابریگ الکترونیک، منابع لازم از طریق منابع درآمدی شرکت گاز در نظر گرفته شد که نمی‌تواند منبع پایداری برای تأمین اعتبارات کالابریگ الکترونیک باشد.

بعد از آن [قانون بودجه سال ۱۴۰۳](#) نیز در جزء «۲» بند «الف» تبصره «۸» که همان تبصره هدفمندی یارانه‌هاست، یکی از موارد مصرف اعتبارات هدفمندی را کالابریگ الکترونیک قرار داده است. در این بند گویا قانونگذار در نظر دارد بخشی از یارانه نقدی را به کالابریگ الکترونیک اختصاص دهد و اشاره‌ای به اینکه این یارانه مازاد بر یارانه‌های قبلی است یا خیر، نشده است. به همین جهت در حیطه اجرا به یک مرحله طرح فجرانه تا اردیبهشت‌ماه سال ۱۴۰۳ محدود شد. درنهایت [قانون برنامه هفتم پیشرفت](#) در ذیل ماده (۳۱) به وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی اجازه داده تا با هدف کاهش فقر و با شناسایی خانوارهای کم‌درآمد تا دهک هفتم، کالابریگ الکترونیکی برای اقلام ضروری ارائه نماید. هرچند این قانون همچنان به مرحله اجرا نرسیده است، اما گروه هدف در آن حداکثر هفت دهک اول درآمدی تعیین شده که پیش از این از مهر سال ۱۴۰۲ مبنای اجرای طرح کالابریگ الکترونیک بوده است.

جدول ۲. طرح کالابریگ الکترونیک در قوانین کشور [۶]

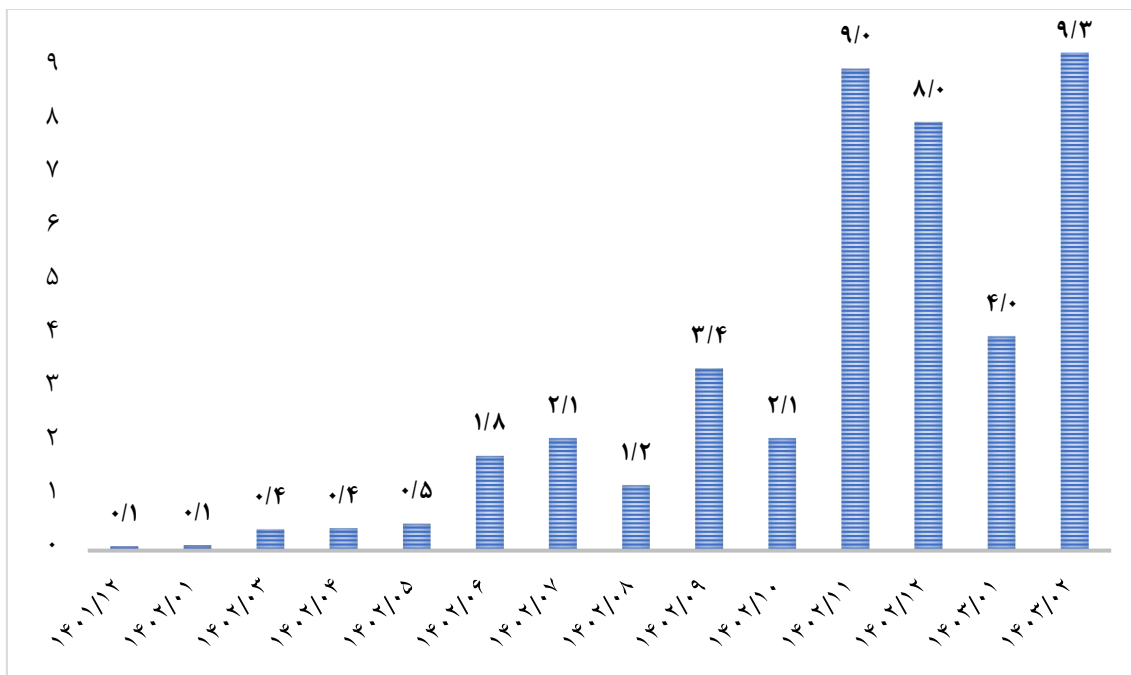
قانون	متن قانون
جزء «۱» بند «ص» تبصره «۱» قانون بودجه سال ۱۴۰۱	به دولت اجازه داده می‌شود در سال ۱۴۰۱ تا معادل سقف ردیف (۱۸) جدول مصارف تبصره «۱۴» این قانون را از طریق تأمین منابع مابه‌التفاوت ارز ترجیحی برای واردات کالاهای اساسی، دارو و تجهیزات مصرفی پزشکی اختصاص دهد. چنانچه دولت قصد دارد کالایی را از سبد ارز ترجیحی حذف نماید باید قبلاً ترتیبات قانونی جبران زیان رفاه مصرف‌کننده برای کالاهای اساسی را از طرق <u>کالابریگ الکترونیکی</u> و در امور پزشکی از طریق بیمه‌ها و به طرق جایگزین مطمئن به انجام رسانده باشد به طوری که افراد بتوانند این کالاها و خدمات را به نرخ پایان شهریور ۱۴۰۰ و در سقف سهمیه تعیین شده تهیه کنند. [۶].
بند «ی» تبصره «۱۴» قانون بودجه سال ۱۴۰۲	دولت مجاز است از محل منابع این تبصره و ردیف اعتباری ۱۹-۵۳۰۰۰۰۰ جدول شماره (۹) این قانون به‌منظور جبران کاهش خرید دهک‌های پایین درآمدی ناشی از افزایش قیمت کالاهای اساسی در سال ۱۴۰۲ علاوه بر یارانه نقدی و معیشتی در قالب <u>کالابریگ الکترونیکی</u> به خانوارهای مشمول پرداخت کند. آیین‌نامه اجرایی این بند شامل نحوه تعیین خانوارهای مشمول با اولویت پنج دهک پایین درآمدی به پیشنهاد سازمان برنامه و بودجه کشور (مسئول)، وزارت امور اقتصاد و دارایی و وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی حداکثر تا پایان اردیبهشت‌ماه به تصویب هیئت وزیران می‌رسد. سازمان برنامه و بودجه مکلف است گزارش عملکرد این بند را هر سه ماه یک‌بار به کمیسیون برنامه و بودجه و محاسبات، اقتصادی و اجتماعی مجلس شورای اسلامی ارائه نماید [۷].
جزء «۲» بند «الف» تبصره «۸» قانون بودجه سال ۱۴۰۳	منابع جزء «۱» این بند برای پرداخت یارانه دارو، شیرخشک و ملزومات مصرفی پزشکی، یارانه نقدی، معیشتی و <u>کالابریگ الکترونیکی</u> ، کمک به خانوارهای تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) و سازمان بهزیستی کشور، یارانه نان، یارانه بیمه ملوانان و هزینه‌های سرمایه‌گذاری و کمک به شرکت‌های نفت و گاز و پالایش و پخش فراورده‌های نفتی، مصارف صرفه‌جویی انرژی و سایر مصارف ضروری در چارچوب <u>قانون هدفمند کردن یارانه‌ها</u> تخصیص می‌یابد. یارانه نقدی- معیشتی و مستمری مددجویان تحت پوشش سازمان بهزیستی کشور و یارانه دارو موضوع این بند مستقیماً به ذی‌نفع نهایی (حسب مورد سرپرستان خانوارها و داروخانه‌ها) پرداخت می‌شود. سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها موظف است با ابلاغ و تخصیص سازمان برنامه و بودجه کشور نسبت به پرداخت مصارف در حدود منابع وصولی اقدام نماید [۸].
بند «الف» ماده (۳۱) قانون برنامه هفتم پیشرفت	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی مجاز است در سقف منابع مربوط در قوانین بودجه سنواتی با طراحی و استقرار نظام تأمین اجتماعی چندلایه، مبتنی بر آزمون وسیع با هدف کاهش فقر مطلق و بهبود توزیع درآمد و با شناسایی اقشار کم‌درآمد تا دهک هفتم درآمدی با رویکرد اجتماع‌محور نسبت به ارائه ارقام ضروری، در قالب بسته معیشتی پایه به خانوارهای کم‌درآمد به صورت <u>کالابریگ الکترونیکی</u> مازاد بر یارانه‌های قانونی اقدام نماید [۹].

۵. گزارش آماری از طرح کالابریگ الکترونیک

ساده‌ترین شکل تحلیل یک طرح کلان ملی، ارزیابی هزینه‌های محقق شده در طرح است. توجه به این مسئله که طرح رفاهی در مجموع چقدر هزینه و چقدر آورده داشته، در کنار رضایتمندی مردم، سرنوشت ادامه یا توقف طرح را رقم می‌زند که این مسئله فارغ از ملاحظات هزینه فرصت اجرای طرح است. به این معنی که ما هزینه فرصت‌های از دست رفته کشور با اجرای این طرح را در نظر نخواهیم گرفت.^۱ طرح کالابریگ الکترونیک به سه مرحله از مرداد سال ۱۴۰۲ و از مهر تا بهمن‌ماه و بعد از بهمن‌ماه تا انتهای فرایند قابل تقسیم‌بندی است. طرح کالابریگ تا قبل از شهریور سال ۱۴۰۲ که جامعه هدف محدود و میزان یارانه تشویقی نیز کمتر بوده، با توجه به استقبال اندک جامعه هدف، حدود یک هزار میلیارد تومان هزینه داشته است. با افزایش جامعه هدف به پنج و سپس هفت دهک تا بهمن‌ماه، سازمان هدفمندی یارانه‌ها حدود ۹ هزار میلیارد تومان به حساب شرکت فارا پرداخت کرده، اما با افزایش یارانه تشویقی از بهمن‌ماه در قالب طرح فجرانه، برای چهار ماه پایانی اجرای طرح حدود ۳۲ هزار میلیارد تومان پرداخت شده است. در مجموع طرح کالابریگ الکترونیک ۴۲.۳ هزار میلیارد تومان منابع مالی دریافت کرده که حدود ۷۶ درصد آن بابت اجرای طرح فجرانه برای تقریباً نیمه بهمن به بعد است. با شروع طرح فجرانه به دلیل افزایش یارانه تشویقی و افزایش استقبال جامعه هدف، میزان اعتبار مورد نیاز افزایش قابل توجهی داشت و طبیعی بود که دولت با وجود محدودیت‌های مالی، امکان تأمین به موقع منابع مالی مورد نیاز را نداشته باشد. طرح در اردیبهشت سال ۱۴۰۳ متوقف شده، اما برخی از مطالبات فروشگاه‌ها که توسط شرکت فارا پرداخت نشده بود در شش‌ماهه اول سال ۱۴۰۳ از طریق سازمان هدفمندی یارانه‌ها به حساب شرکت فارا نزد بانک رفاه کارگران پرداخت شده است. درحقیقت برخی از مطالبات فروشگاه‌ها تا حدود مرداد و شهریور سال ۱۴۰۳ معوق مانده بود و دولت با تأخیر مطالبات آنها را پرداخت کرد. آنچه مشخص است دولت بودجه قابل توجهی را برای اجرای طرح کالابریگ الکترونیک هزینه کرده است. هزینه‌هایی که در شکل ۳ گزارش شده تنها واریزی سازمان هدفمندی به حساب شرکت فارا است. به این معنی که برخی از هزینه‌های اجرایی در این مبلغ دیده نشده است. باین‌حال واضح است که کشور برای طرح کالابریگ الکترونیک بودجه‌ای معادل ۴۲ هزار میلیارد تومان هزینه کرده اما اینکه صرف این مبلغ در حوزه رفاهی چه اثری داشته محل بررسی بیشتر است.

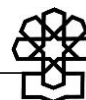
۱. هزینه فرصت طرح کالابریگ این است که مثلاً با ۴۲ هزار میلیارد تومان مجموع هزینه اجرای کالابریگ، چه مبلغی و به چه تعداد افراد فقیر می‌توانستیم کمک کنیم تا این افراد از زیر خط فقر خارج شوند.

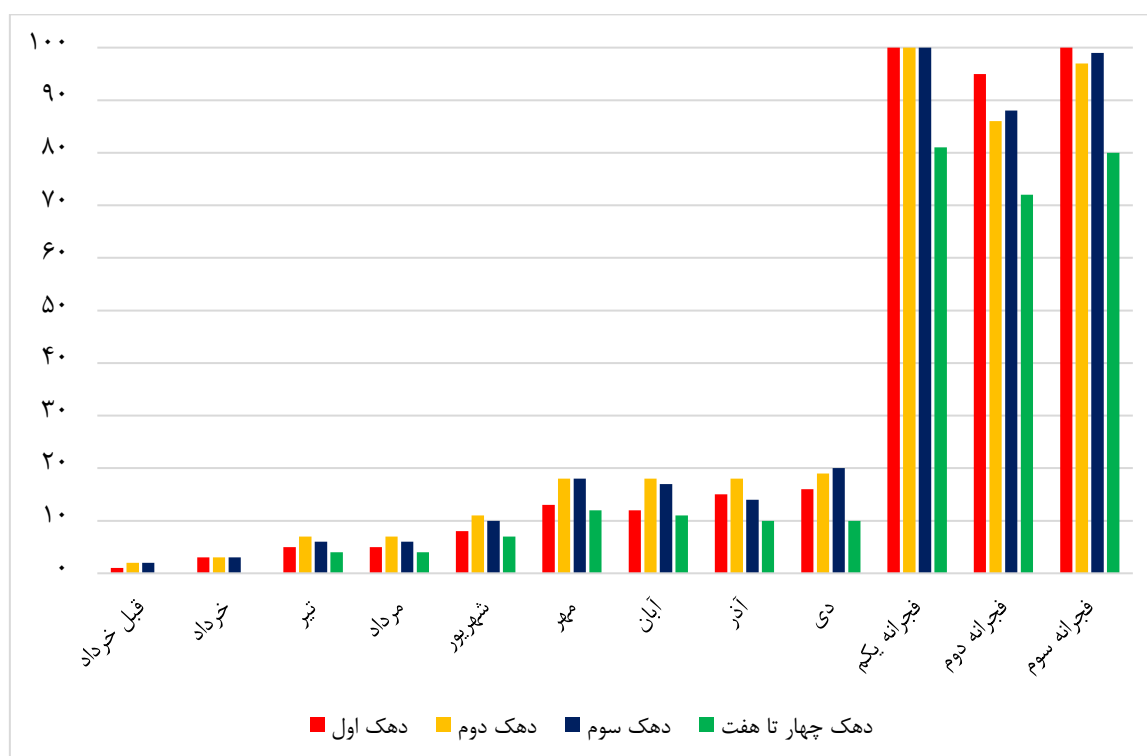
شکل ۳. نمودار مبالغ واریزی سازمان هدفمندی یارانه‌ها به شرکت فارا از اسفند ۱۴۰۱ تا اردیبهشت ۱۴۰۳ (هزار میلیارد تومان) [۵]

نکته دیگر آنکه منابع ناپایدار برای هزینه‌های طرح کالبرگ در نظر گرفته شده است. روش اجرا و دایره شمول باعث گردیده که به‌ویژه در طرح فجرانه دولت بودجه زیادی را برای اجرا هزینه کند که این مبالغ سرمنشأ پایداری ندارد و این یک چالش جدی برای ادامه راه طرح کالبرگ خواهد بود. فارغ از سازوکارهایی که می‌تواند هزینه‌ها و انحرافات طرح را کاهش دهد، اما تلاش برای اتصال طرح کالبرگ الکترونیک به منابع پایدار، شرط لازم برای حیات و ثمربخشی این طرح است.

میزان مشارکت مشمولین طرح در هر یک از این سه دوره زمانی اجرای طرح متفاوت بوده است. ابتدا که مشمولین طرح سه دهک اول درآمدی بودند میزان مشارکت بسیار پایین بود. از نظر جامعه هدف تا حدود مردادماه ۱۴۰۲ طرح جذابیت چندانی نداشته است، اما از مردادماه با افزایش یارانه تشویقی به ۱۲۰ هزار تومان، میزان مشارکت اندکی افزایش می‌یابد. در اواخر شهریور که پنج دهک درآمدی مشمول طرح بودند میزان مشارکت دهک‌های دو و سه بیشتر از دو گروه دیگر بوده است. در پایان شهریور به‌طور میانگین، حدود ۱۲ درصد از کل جمعیت چهار دهک بالایی مشمول در طرح مشارکت داشته‌اند. در ماه‌های مهر تا نیمه بهمن ماه که دایره مشمولین به هفت دهک رسیده میزان مشارکت نیز تغییر پیدا کرده است. این تغییر در مشارکت را می‌توان به علت بهبود وضعیت اطلاع‌رسانی برای جامعه هدف دانست؛ چراکه محرک دیگری برای افزایش مشارکت اتفاق نیفتاده است. تا پایان دی‌ماه سال ۱۴۰۲ همچنان الگوی گذشته بر رفتار مشارکت مشمولین حاکم بوده و دهک‌های دوم و سوم بیشترین مشارکت را نسبت به سایرین ثبت کرده‌اند. میانگین مشارکت در دی‌ماه برای دهک‌های مشمول حدود ۲۰ درصد است. درنهایت با اجرای طرح فجرانه و افزایش میزان یارانه تشویقی و همچنین ساده کردن اجرا برای مشمولین، مشارکت به میزان قابل‌توجهی

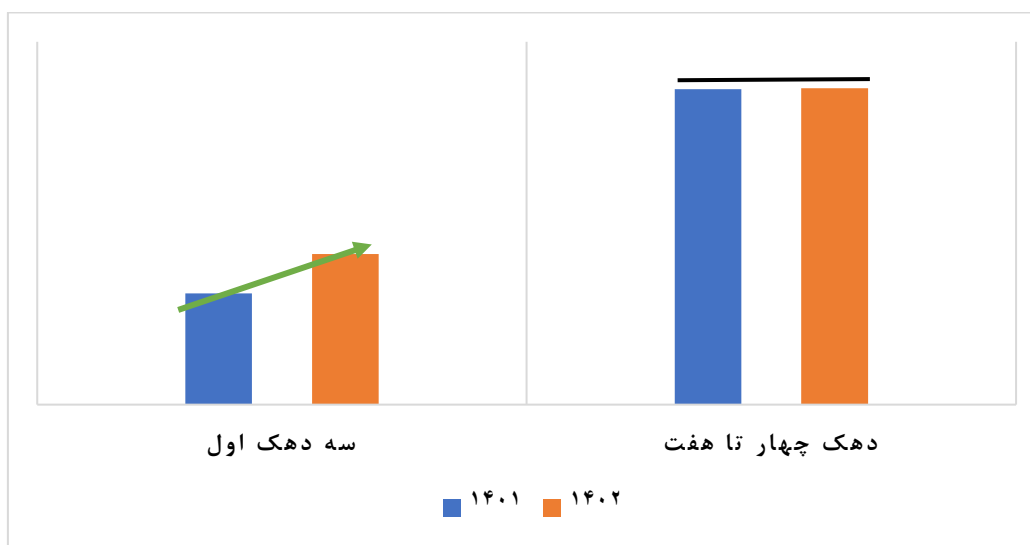
افزایش یافته و به‌ویژه در مرحله اول فجرانه به ۱۰۰ درصد رسیده است. افزایش یارانه تشویقی در آستانه بهار که فصل خرید خانوار ایرانی است روی داده و باعث بهبود مشارکت تا ۱۰۰ درصد شده است. مشارکت در طرح فجرانه برای دهک یک بالاتر از سایر دهک‌ها بود و الگوی رفتاری خریداران در دهک‌ها کمی متفاوت از قبل از فجرانه ثبت شده است. به‌نظر می‌رسد تغییر یارانه تشویقی برای سه دهک پایین مشولین طرح فجرانه، محرک قوی‌تری بوده تا برای چهار دهک دیگر. این رفتار را می‌توان این‌گونه تفسیر کرده که یارانه تشویقی در طرح کالابریک برای سه دهک پایین درآمدی معنادارتر است.

شکل ۴. نمودار درصد مشارکت سرپرست خانوار در طرح کالابریک الکترونیک به تفکیک دهک [۵]

با توجه به اینکه طرح کالابریک الکترونیک به تأمین و تسهیل دسترسی جامعه هدف به کالای اساسی تأکید داشت، انتظار می‌رود بر روی کالری مصرفی دهک‌های مشمول تأثیرگذار باشد. همان‌طور که در شکل قبلی دیده شد میزان مشارکت دهک‌های دوم و سوم تا بهمن‌ماه، بیش از سایر دهک‌ها بوده است. اما با شروع طرح فجرانه دهک یک به‌همراه دهک دوم و سوم مشارکت نزدیک به ۱۰۰ درصدی داشته‌اند. برای بررسی کالری مصرفی مشمولین طرح کالابریک الکترونیک، جامعه هدف به دو گروه دهک یک تا سه و دهک چهار تا هفت قابل دسته‌بندی است. براساس این دسته‌بندی که در شکل ۵ گزارش شده است میانگین سرانه کالری مصرفی سه دهک اول نسبت به مصرف کالری سال ۱۴۰۱ حدود ۴.۵ درصد رشد داشته درحالی‌که این رقم برای دهک‌های چهارم تا هفتم تقریباً ثابت بوده است. البته نمی‌توان تمام رشد کالری در سه دهک اول را به طرح کالابریک تعمیم داد؛ چراکه ممکن است بسیاری از عوامل دیگر در این رشد تأثیرگذار باشند اما می‌توان گفت با توجه به میزان مشارکت سه دهک اول در طرح به خصوص از بهمن‌ماه سال

۱۴۰۲، بخشی از این افزایش می‌تواند ناشی از اثرگذاری طرح کالابرگ الکترونیک باشد. اما کالابرگ اثر مشابهی در میانگین مصرف کالری در سایر دهک‌های مشمول نشان نمی‌دهد. البته با توجه به اینکه دهک‌های چهار تا هفت درآمدی تقریباً کمتر از نیمی از سال را مشمول طرح بودند و عمده مشارکت در ماه‌های پایانی سال ۱۴۰۲ اتفاق افتاده است، می‌تواند توجیهی برای اثرگذاری پایین یارانه تشویقی کالابرگ بر روی مصرف کالری چهار دهک مذکور باشد. به هر حال میزان استقبال چهار دهک بالایی گروه‌های مشمول نسبت به سه دهک پایینی کمتر بوده و این تأیید دیگری است بر اینکه اجرای طرح یارانه کالابرگ الکترونیک و پرداخت یارانه تشویقی جهت تأمین کالای اساسی برای سه دهک اول درآمدی که احتمالاً زیر خط فقر قرار می‌گیرند و برای تهیه کالای اساسی دچار مشکل هستند، معنادارتر باشد.

شکل ۵. نمودار میانگین کالری مصرفی سرانه به تفکیک گروه‌های درآمدی

مأخذ: محاسبات مرکز پژوهش‌های مجلس.

طبیعی است که تغییر در میزان کالری دهک‌های درآمدی ناشی از تغییر در میزان مصرف کالا خواهد بود. از این رو میزان اثرگذاری سبد معرفی شده در طرح کالابرگ الکترونیک بر روی میزان مصرف کالای خوراکی بیانی دیگری از اثربخشی طرح است. جدول ۳ اقلام مصرف شده خانوارها در سال ۱۴۰۲ را نشان می‌دهد که شامل سبد طرح کالابرگ است. همچنین در این جدول درصد تغییر مصرف هر کالا به تفکیک دهک نسبت به سال گذشته نیز آورده شده است. براساس اطلاعات این جدول مصرف روغن، تخم مرغ، ماست و پنیر تقریباً در تمامی دهک‌ها رشد داشته که البته این رشد برای دهک‌های پایینی درآمدی بیشتر است. علاوه بر آن مصرف دهک‌های پایینی درآمدی میزان مصرف مرغ، حبوبات و برنج را نیز افزایش داده‌اند. در مقابل مصرف شیر در تمامی دهک‌ها کاهش یافته و مصرف گوشت قرمز به‌استثنای دهک یک رشد منفی داشته است. تغییر در مصرف ماکارونی در دهک‌های بالای درآمدی مثبت بوده و دهک یک تا شش تغییرات اندکی داشته‌اند. هرچند که افزایش مصرف برخی از کالاهای خوراکی در سال ۱۴۰۲ جبران کاهش مصرف در سال ۱۴۰۱ بوده، اما می‌توان ادعا کرد که بخشی از این افزایش مصرف همراه با افزایش کالری به خصوص در دهک‌های پایینی درآمدی مدیون اجرای طرح کالابرگ است.

جدول ۳. مصرف سرانه کالای اساسی در سال ۱۴۰۲ و درصد تغییر نسبت به سال ۱۴۰۱

دهک	گوشت قرمز		مرغ		برنج		روغن		نخمرغ		حبوبات		ماست		پنیر		شیر		ماکارونی	
	مصرف ۱۴۰۲	درصد تغییر	مصرف ۱۴۰۲	درصد تغییر	مصرف ۱۴۰۲	درصد تغییر	مصرف ۱۴۰۲	درصد تغییر	مصرف ۱۴۰۲	درصد تغییر	مصرف ۱۴۰۲	درصد تغییر	مصرف ۱۴۰۲	درصد تغییر	مصرف ۱۴۰۲	درصد تغییر	مصرف ۱۴۰۲	درصد تغییر	مصرف ۱۴۰۲	درصد تغییر
۱	۱۳۲	۱۰۰	۹۵۱	۱۰۰	۹۸۴	۱۰۰	۶۰۹	۱۰۰	۴۲۴	۱۰۰	۲۹۴	۱۰۰	۴۹۰	۱۰۰	۲۰۶	۱۰۰	۵۸۴	۱۰۰	۷۳۹	۱۰۰
۲	۱۷۱	۱۲۹	۱۱۸۴	۱۲۵	۱۲۷۰	۱۲۸	۶۸۹	۱۱۳	۴۷۴	۱۱۲	۳۳۳	۱۱۳	۶۰۸	۱۲۳	۲۳۷	۱۱۵	۷۷۴	۱۳۲	۱۰۶۴	۱۴۴
۳	۲۳۵	۱۷۷	۱۳۰۳	۱۳۶	۱۴۳۷	۱۳۶	۷۶۲	۱۲۵	۵۰۰	۱۱۷	۳۷۰	۱۲۴	۶۷۴	۱۳۶	۲۴۴	۱۱۷	۹۳۸	۱۶۰	۱۰۸۳	۱۴۶
۴	۳۰۹	۲۲۸	۱۴۰۳	۱۵۷	۱۶۹۳	۱۶۷	۸۱۱	۱۳۲	۵۱۹	۱۲۶	۳۹۳	۱۳۰	۶۷۲	۱۲۰	۲۵۳	۱۲۲	۱۱۳۵	۱۹۲	۱۰۵۳	۱۲۸
۵	۳۴۱	۱۴۳	۱۵۰۰	۱۳۲	۱۸۷۸	۱۳۲	۸۱۵	۱۳۲	۵۳۶	۱۲۶	۴۴۴	۱۴۹	۷۳۶	۱۱۵	۲۶۲	۱۲۷	۱۱۸۹	۲۰۳	۱۱۰۶	۱۴۳
۶	۳۹۳	۲۱۲	۱۵۶۹	۱۳۵	۲۰۵۴	۱۳۲	۸۶۷	۱۰۶	۵۵۶	۱۲۸	۴۵۵	۱۵۳	۷۶۲	۱۰۰	۲۸۰	۱۳۵	۱۲۱۱	۲۰۶	۱۲۳۵	۱۶۶
۷	۴۷۶	۱۶۶	۱۷۰۹	۱۳۹	۱۹۶۵	۱۳۹	۹۰۵	۱۰۶	۵۷۰	۱۲۷	۴۶۷	۱۵۷	۷۳۶	۱۰۰	۲۷۸	۱۲۷	۱۲۵۵	۲۰۶	۱۳۱۳	۱۶۳
۸	۵۷۹	۱۹۸	۱۸۱۴	۱۳۲	۲۳۷۶	۱۳۲	۱۰۱۳	۱۱۲	۶۱۳	۱۲۷	۵۴۷	۱۵۷	۸۲۶	۱۱۲	۳۰۵	۱۱۰	۱۵۰۹	۲۰۶	۱۳۴۸	۱۶۳
۹	۷۲۷	۱۷۹	۲۰۰۹	۱۳۲	۲۶۶۳	۱۳۲	۱۰۹۵	۱۲۷	۶۳۶	۱۲۷	۶۲۳	۱۵۷	۸۵۳	۱۰۰	۳۳۰	۱۱۰	۱۶۷۲	۲۰۶	۱۳۷۰	۱۶۳
۱۰	۱۳۴۶	۱۳۸	۲۶۰۲	۱۳۵	۴۱۵۹	۱۳۵	۱۲۸۰	۱۲۷	۷۴۱	۱۲۷	۷۹۴	۱۵۷	۱۰۲۲	۱۰۰	۳۸۰	۱۱۰	۲۱۷۳	۲۰۶	۱۸۰۰	۱۶۶

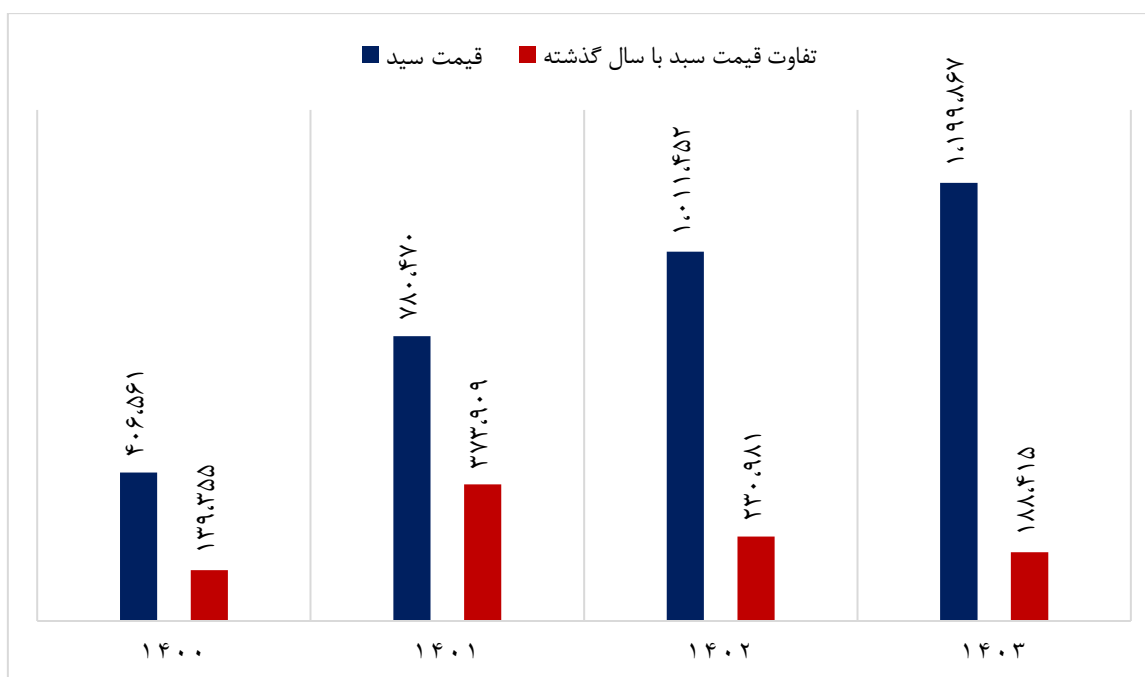
مأخذ: محاسبات تحقیق.

از ابتدای سال ۱۴۰۱ ایده‌ها و طرح‌های متفاوتی برای جبران زیان رفاهی خانوار ناشی از افزایش قیمت ارز ترجیحی کالای اساسی مطرح بود. این ایده‌ها در راستای تغییر شیوه حمایت از خانوار به صورت یارانه نقدی ارائه می‌شد. در نهایت بودجه سال ۱۴۰۱ معیار را حفظ قدرت خرید خانوار نسبت به قیمت‌های شهریور سال گذشته تعیین کرد. درحقیقت معیار اجرای طرح آن بود که سبد مبنا براساس قیمت‌ها در سال ۱۴۰۰ به دست مصرف‌کننده برسد. طرح کالابریگ الکترونیک به صورت جدی در سال ۱۴۰۲ به اجرا درآمد که در طرح فجرانه منطقی مانند قانون بودجه سال ۱۴۰۱ پیاده‌سازی شد که سعی می‌کرد با یارانه تشویقی در کالابریگ الکترونیک، برای هفت دهک درآمدی، سبد غذایی مبنا را براساس قیمت‌های سال ۱۴۰۱ به دست مصرف‌کننده برساند.

این منطق پرداخت یارانه تشویقی برای کالابریگ الکترونیک واکنش برای تورم‌های بالا جهت حفظ قدرت خرید خانوار به‌ویژه در نیازهای خوراکی است. قیمت سبد تعیین شده در سال‌های مختلف در شکل ۶ ارائه شده است. قیمت سبد از سال ۱۴۰۰ هم راستا با تورم افزایش یافته اما نکته مهم‌تر تفاوت قیمت سبد با سال گذشته است که درحقیقت مبنای پرداخت یارانه تشویقی طرح کالابریگ الکترونیک در سال ۱۴۰۲ قرار گرفته است. یارانه تشویقی در نظر گرفته شده برای طرح فجرانه (۲۲۰ هزار تومان)^۱ همان تفاوت قیمت سبد مبنا با سال ۱۴۰۱ بود. قیمت سبد مبنای طرح کالابریگ در سال ۱۴۰۱ حدود ۳۷۰ هزار تومان با سال گذشته بیشتر بوده و این بالاترین تفاوت قیمت سبد تعیین شده از سال ۱۴۰۰ تاکنون بوده است. قیمت این سبد در سال ۱۴۰۳ در مقایسه با سال ۱۴۰۲ حدود ۱۹۰ هزار تومان تفاوت دارد به این معنی که در صورتی که طرح کالابریگ با منطق فجرانه ادامه پیدا می‌کرد، یارانه تشویقی طرح در سال ۱۴۰۳ حدود ۱۹۰ هزار تومان مقرر می‌شد. همان‌طور که در شکل مشخص است عدد یارانه تشویقی برای هر سال متفاوت بوده و این ممکن است میزان بار مالی برای پرداخت یارانه را مشکل سازد.

ایده دیگر مطرح شده برای اجرای طرح کالابریگ الکترونیک، پرداخت یارانه براساس تفاوت قیمت سبد مبنا در زمان کنونی با سال مبنا یعنی سال ۱۴۰۱ است. تفاوت قیمت این سبد در سال ۱۴۰۳ نسبت به سال ۱۴۰۱ حدود ۴۲۰ هزار تومان و تفاوت آن نسبت به سال ۱۴۰۰ حدود ۷۹۰ هزار تومان است. پرداخت این اعداد به‌عنوان یارانه نیازمند بار مالی قابل توجهی است و فشار بسیاری بر بودجه عمومی وارد می‌کند.

۱. عدد نمودار برای خانوار شهری است به همین علت قیمت سبد در سال ۱۴۰۲ تفاوت اندکی با یارانه تشویقی ۲۲۰ هزار تومانی دارد.

شکل ۶. نمودار قیمت سبد طرح کالابرگ از سال ۱۴۰۰ تاکنون - تومان [۴]

۶. آسیب شناسی اجرای طرح کالابرگ الکترونیک

۶-۱. مزایای طرح

طرح کالابرگ الکترونیک ابتکاری بود برای جبران زیان رفاهی مصرف‌کنندگان کالای اساسی ناشی از سیاست تغییر در شیوه حمایت خانوار از یارانه غیرمستقیم به یارانه مستقیم^۱. درحقیقت کالابرگ الکترونیک خود یک یارانه شبه‌نقدی است که جایگزین یارانه غیرمستقیم شد تا درجه اصابت یارانه و همچنین کارایی آن افزایش یابد. اجرای این طرح ناشی از دغدغه تصمیم‌گیران رفاهی در راستای ارتقای سطح عدالت در توزیع یارانه و بهبود تغذیه و مصرف کالری ایرانیان است. یارانه شبه‌نقدی و کالایی پدیده غریبی در صحنه سیاست‌گذاری حمایتی در ایران نیست و می‌توان نمونه‌هایی به‌ویژه در تاریخ بعد از انقلاب جست‌وجو کرد. اما پرداخت یارانه شبه‌نقدی به‌صورت کالابرگ الکترونیک تجربه جدید و جزء ابتکارات سیاست‌های حمایتی به حساب می‌آید که مزایایی را نیز به شرح ذیل به‌همراه داشت:

- مصرف کالری در ایران در طول دهه ۹۰ به‌طور مداوم روند نزولی داشته است. کاهش مصرف کالری اثرات جانبی منفی بر سلامت جامعه و حتی در آموزش بر قدرت یادگیری کودکان دارد. طرح کالابرگ الکترونیک به این دغدغه توجه نشان داده و ابتکار جدیدی جهت اصلاح یارانه‌های تأمین کالای اساسی خوراکی برای تأمین کالری مورد نیاز، به‌عنوان روش مکمل یارانه نقدی بوده است.
- بعد از شروع اولیه که فاقد هرگونه یارانه تشویقی بود، مشمولان طرح، تنها سه دهک اول درآمدی بودند، اما از میانه

۱. از سال ۱۴۰۱ دولت شیوه حمایت از خانوار را از پرداخت ارز ترجیحی به واردات کالای اساسی (یارانه غیرمستقیم) به پرداخت یارانه نقدی و یا کالابرگ الکترونیک (یارانه مستقیم) تغییر داده است.

اجرا، به پنج و سپس هفت دهک افزایش یافت. این افزایش تعداد مشمولان در راستای بهبود مصرف کالری در کل جامعه انجام گرفت. آنچه مشخص است می‌توان ادعا کرد با توجه به میزان مشارکت بالای سه دهک اول درآمدی و بهبود نسبی در میانگین کالری مصرفی سه دهک اول درآمدی در سال ۱۴۰۲، یارانه پرداختی در طرح کالابری الکترونیک با ضریب اطمینان قابل قبولی به گروه‌های کم‌درآمد اصابت کرده است.

• در گذشته یارانه‌های شبه‌نقدی به شکل کوپن و سبد کالا پرداخت می‌شد که مشکلات زیادی را به همراه داشته و تجربه‌های تلخی را رقم زده است. این مشکلات باعث شده بود که دولت‌ها تمایل کمتری به پرداخت این نوع یارانه داشته باشند و یارانه نقدی را مرجح بدانند؛ اما زیرساخت کالابری الکترونیک امکان پرداخت یارانه کالایی را به راحتی فراهم کرده است.

۲-۶. چالش‌های طرح

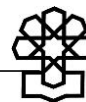
به‌رغم ظرفیت‌های ذکر شده در بخش قبل طرح کالابری الکترونیک در حوزه اجرا دچار مشکلاتی شد. این مشکلات فارغ از قضاوت در مورد میزان اثرگذاری طرح بر روی معیشت مردم است. بررسی‌ها نشان می‌دهد طرح کالابری الکترونیک با دو دسته چالش تأمین مالی و چالش‌های اجرایی مواجه بوده است.

۱-۲-۶. چالش‌های تأمین مالی

• اصلی‌ترین چالش طرح کالابری الکترونیک ناپایداری منابع برای یارانه تشویقی است. در ابتدا طرح کالابری الکترونیک شامل اعتبار یارانه تشویقی نمی‌شد، اما با گذشت زمان طراحان برای افزایش جذابیت طرح برای مشمولین و همچنین کمک به سبد معیشت خانوار یارانه تشویقی را به طرح اضافه کردند. در آغاز که طرح، سه دهک اول را پوشش می‌داد، یارانه تشویقی ۸۰ هزار تومان تعیین شد، اما بعد از آن به ۱۲۰ هزار تومان افزایش یافت و با یک وقفه تعداد مشمولین نیز به هفت دهک اول درآمدی رسید. دولت منابع مورد نیاز برای یارانه تشویقی را از طریق درآمدهای شرکت ملی گاز تأمین می‌کرد در حالی که به‌لحاظ کارشناسی این اقدام توجیه نداشت. با توجه به اینکه در طول سال ۱۴۰۲ حدود ۴۲ هزار میلیارد تومان هزینه اجرای طرح کالابری الکترونیک بوده، موقتی بودن منابع نشان از این است که نمی‌توان به‌صورت مکرر از این محل به‌عنوان منابع طرح کالابری استفاده کرد، به‌خصوص اینکه با اجرای طرح فجرانه، هزینه‌های مورد نیاز طرح برای اجرا به شدت افزایش یافت. قانون بودجه سال ۱۴۰۳ نیز در مورد محل تأمین منابع برای یارانه تشویقی سکوت کرده و این سکوت احتمالاً باعث توقف اجرای طرح در ابتدای سال جاری شده است.

• طرح کالابری الکترونیک و یارانه تشویقی در طول یک سال هزینه‌ای معادل ۴۲ هزار میلیارد تومان برای دولت داشته است. نزدیک به ۷۰ درصد این هزینه در سه مرحله طرح فجرانه محقق شده است. دولت ۱۲ هزار میلیارد تومان تا قبل از طرح فجرانه و ۳۰ هزار میلیارد تومان در طرح فجرانه در قالب کالابری الکترونیک هزینه کرده و فارغ از اثرگذاری آن در فقرزدایی، این طرح هزینه قابل توجهی بر روی بودجه کشور و به‌ویژه تبصره هدفمندی تحمیل کرده است.

• چالش دیگر آنکه منابع مالی مورد نیاز طرح در زمان مناسب در طول اجرا تأمین نشده است. منابع عموماً به‌موقع در اختیار شرکت متولی اجرا قرار نمی‌گرفت و این مسئله به‌صورت دومینووار چالش‌هایی را متوجه سایر ذی‌نفعان می‌کرد.

به‌عنوان مثال تأخیر در تأمین مالی، تسویه فروشگاه‌های مشارکت‌کننده در طرح را عقب می‌اندازد و فروشگاه‌ها در حساب خود نسبت به شرکت متولی بستانکار می‌شوند؛ درحالی‌که فروشگاه برای تأمین کالا برای فروش نیاز به سرمایه در گردش دارد.

۲-۲-۶. چالش‌های اجرایی

• یکی دیگر از چالش‌های طرح کالابریگ الکترونیک تغییرات نحوه اجرا در طول دوره تقریباً یک‌ساله بود. تغییرات طرح شامل تغییر در جامعه هدف، تغییر در میزان یارانه تشویقی و نحوه حمایت، خود نشان‌دهنده نوعی سردرگمی است. مشارکت پایین مضمولین در اوایل طرح تصمیم‌گیران را بر آن داشت که تغییراتی به‌منظور افزایش جذابیت طرح اعمال کنند که منجر به افزایش یارانه تشویقی و گسترده شدن دایره مضمولین شد. به‌نظر می‌رسد این تغییرات به‌دلیل فقدان ایده مرکزی و استوار در اجرای طرح است و متولیان مدام به بهای افزایش هزینه‌های طرح سعی در اجرای آن داشتند.

• از آنجایی‌که طرح کالابریگ الکترونیک یک طرح ملی به حساب می‌آید، اجرای آن نیازمند همکاری و تقسیم‌کار دستگاه‌های مختلف ذی‌ربط در کشور است و لازم است این موضوع بیشتر مورد توجه قرار گیرد.

• یکی دیگر از نکاتی که در این طرح پیش‌بینی نشده و بسیاری از مشکلات و تخلفات بعدی را در آن باید جست‌وجو کرد، این است که فرد در انتخاب مقدار خرید از کالا آزادی عمل نداشته است. به‌عبارت‌دیگر، سبدي از پیش مشخص شده و به همان اندازه باید خریداری می‌شد؛ درحالی‌که نیازهای افراد متفاوت بوده و ممکن است سبد متفاوتی را انتخاب کنند. برای مثال شاید افراد در برخی از روستاها نیاز کمتری به خرید لبنیات و یا برنج داشته باشند، اما هم‌زمان نیاز به خرید مقدار بیشتری از قند و شکر و روغن دارند. طرح کالابریگ الکترونیک از تنوع در نیازها چشم‌پوشی کرده و سبد واحد و یکسانی را برای همه در نظر گرفت.

• شرط لازم موفقیت در طرح‌های معیشتی که مخاطب طیف بزرگی از جمعیت کشور را شامل می‌شود، اطلاع‌رسانی مطلوب و گسترده است. به‌ویژه در برخی از طرح‌ها مانند کالابریگ الکترونیک که پیچیدگی بیشتری نسبت به حالت معمول داشته و تغییرات زیادی را تجربه کرده است؛ این اطلاع‌رسانی در کاهش مشکلات و تخلفات بسیار اهمیت پیدا می‌کند. متأسفانه درخصوص طرح کالابریگ الکترونیک اطلاع‌رسانی و تبیین طرح برای جامعه هدف به‌خوبی صورت نگرفت به‌طوری‌که مردم در استفاده از این طرح گاهی دچار سردرگمی شده بودند.

• برخی از تخلفات مانند اجبار فروشگاه‌ها به خرید کالای خاص، برند خاص و یا فروش صوری و ... باعث انحراف طرح از خریدوفروش کالای اساسی شده است. احتمال اینکه این تخلفات بیشتر در فروشگاه‌های خرد صورت گرفته باشد بیشتر است. این دسته از مشکلات به‌دلیل عدم وجود زنجیره تأمین و مدیریت زنجیره مالی در طرح کالابریگ الکترونیک ایجاد شده است.

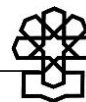
• اما چالش اصلی طرح کالابریگ الکترونیک به عدم شکل‌گیری زنجیره تأمین در اجرای این طرح برمی‌گردد. در صورتی‌که عزمی برای ادامه طرح وجود داشته باشد، بهتر است به‌جای تسویه در پایان زنجیره، فرایند اعتباری در یک زنجیره اعتباری شکل گیرد. به این معنی که اعتبار یارانه‌ای که توسط دولت به افراد داده می‌شود، با خرید کالا به فروشنده منتقل شود، سپس فروشنده اعتبار را برای تأمین کالای مورد نیاز فروشگاه به توزیع‌کننده و توزیع‌کننده به

تولیدکننده و یا واردکننده انتقال دهد. در نهایت دولت اعتبار یارانه‌ای را با سرمنشأ زنجیره تسویه کند. در این صورت فروشگاه تنها برای کالای اساسی اعتبار می‌گیرد و انگیزه‌ای برای فروش غیرمجاز و تخلفات احتمالی را که در شیوه اجرا شده مرسوم بود، ندارد.

۷. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

طرح کالابریگ الکترونیک در قانون بودجه سال ۱۴۰۱ مطرح شد. هرچند در مرحله اجرا اهداف اصلی طرح به صورت رسمی و مشخص اعلام نشد، اما به نظر می‌رسد این طرح به منظور جبران زیان رفاهی احتمالی مصرف‌کنندگان کالاهای اساسی و تضمین دسترسی خانوار به سبد کالای اساسی براساس قیمت‌های تثبیت شده دنبال شد. تلاش برای شکل جدیدی از پرداخت یارانه به شکل کالابریگ الکترونیک در تجربه بیش از یک سال، فراز و فرودهای بسیاری داشته است و در اردیبهشت‌ماه سال ۱۴۰۳ متوقف شد.

- مجموع چالش‌هایی که طرح کالابریگ الکترونیک در اجرا با آن مواجه بود موجب توقف این طرح شده، اما مهم‌ترین دلیل آن فقدان منابع لازم برای ادامه روش قبلی، به‌ویژه آنچه که در مدل فجرانه اتفاق افتاد، است.
- مشکلات و چالش‌های نام‌برده شده در این گزارش تا حدی درجه دقت هدف‌گیری طرح را کاهش داد و گسترش دایره شمول آن باعث شد حتی با هزینه قابل توجه، طرح کارایی لازم را نداشته باشد و اهداف اولیه طراحان را تأمین نکند.
- طرح کالابریگ الکترونیک در صورت اجرا نیازمند اصلاحات است تا به مسیر اهداف اولیه هدایت شود. همان‌طور که از داده‌های میزان مشارکت و اثرگذاری در میانگین مصرف کالری سرانه مشمولین مشخص است، کارایی یارانه تشویقی در پرداخت به دهک‌های پایین درآمدی است؛ چراکه این مقدار یارانه می‌تواند طرح را برای گروه مذکور جذاب کند و منجر به مشارکت صد درصدی شود. در نتیجه یارانه تشویقی اثر مثبتی بر روی میزان مصرف کالایی اساسی و بهبود وضعیت مصرف کالری برای این دهک‌های درآمدی دارد. اما یارانه تشویقی برای سایر دهک‌های مشمول کارایی مورد انتظار را نداشته و تنها منجر به افزایش هزینه اجرای طرح شده است. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی می‌تواند در مدل جدید اجرای این طرح با حفظ دایره مشمولین گذشته، یارانه تشویقی را فقط برای سه دهک پایین درآمدی اختصاص دهد. از آنجایی که فروشگاه‌ها منافع مستقیم و غیرمستقیمی در صورت مشارکت در طرح خواهند داشت، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی می‌تواند از طریق مذاکره با فروشگاه‌ها تخفیفات ویژه‌ای را برای کالاهای سبد طرح کالابریگ الکترونیک دریافت کند و از این طریق طرح را برای سایر دهک‌هایی که مشمول یارانه تشویقی نیز نمی‌شوند، جذاب کند. در نتیجه درجه اصابت یارانه با استفاده از منابع پایدار افزایش داشته و ضمن کاهش هزینه، کارایی طرح افزایش می‌یابد.
- یکی از راهکارهای اجرایی طرح کالابریگ می‌تواند تضمین سبد کالای مبنا باشد. این به این معنی نیست که قیمت سبد کالای مبنا ثابت بماند. در حقیقت دولت تا حدی افزایش قیمت سبد را تضمین می‌کند و باقی سهم تورم بر دوش مصرف‌کننده خواهد بود. به‌عنوان مثال قیمت سبد مبنا با نرخ معقول هرساله (مثلاً براساس افزایش حداقل دستمزد) افزایش می‌یابد و تفاوت این قیمت با بازار (تورم محقق شده) را دولت به‌عنوان یارانه تشویقی پرداخت می‌کند تا ضمن

تضمین سبد خوراکی خانوار به لحاظ مالی نیز بار سنگینی بر روی بودجه عمومی ایجاد نکند.

- نکته آخر آنکه دولت می‌تواند با استفاده از تبدیل یارانه‌ها به اعتبار یارانه‌ای، زنجیره تأمین کالایی را کامل کند و به‌جای پرداخت مبلغ به فروشگاه‌ها، اعتبار یارانه‌ای در نظر گیرد و از این طریق هزینه کالاهای سبد کالابری را به مبدأ تولید و یا واردات پرداخت کند و انحرافات احتمالی یارانه و هزینه‌های نظارت برای جلوگیری از تخلفات و انحرافات را کاهش دهد.

جدول ۴. پیشنهاد اصلاحی طرح کالابری الکترونیکی

ملاحظات	زمان‌بندی اجرا (کوتاه‌مدت، میان‌مدت، بلندمدت)	دستگاه متولی	الزامات و قیود اجرایی	توصیه سیاستی	نوع توصیه		ردیف
					اصلاح**	تداوم*	
	کوتاه‌مدت	سازمان برنامه و بودجه		تمهید منابع پایدار اجرای طرح			۱
اتکای بیش از اندازه به دهک‌بندی در طرح‌های حمایتی منجر شده است سایر گروه‌های نیازمند حمایت کمتر تحت پوشش این طرح‌ها قرار گیرند. لذا توصیه می‌شود در اجرای طرح کالابری بر سایر گروه‌های نیازمند (به عنوان مثال خانوارهای دارای کودک) تمرکز شود.	کوتاه‌مدت	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی		اصلاح گروه هدف طرح با تمرکز بر گروه‌های نیازمند حمایت			۲
	کوتاه‌مدت	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی		تضمین تسهیل دسترسی به سبد کالای مینا با نرخی معادل مابه‌التفاوت نرخ تورم و نرخ افزایش حداقل دستمزد			۳
	بلندمدت	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی		اصلاح مدل اجرای طرح از پرداخت به فروشگاه‌ها به اعطای اعتبار یارانه‌ای			۴

* تداوم یا تقویت آیتم‌ها یا اقدامات.

** اصلاح رویه‌ها یا ایجاد سازوکارها.

منابع و مأخذ

- [۱] سیدهادی موسوی نیک، شهاب‌الدین فولادی مقدم، محمدرضا عبدالهی (۱۴۰۳). وضعیت فقر در سال ۱۴۰۱، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۹۶۵۵.
- [۲] دفتر بهبود تغذیه جامعه، معاونت بهداشت، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی با همکاری انستیتو تغذیه و صنایع غذایی کشور، دبیرخانه شورای عالی سلامت و امنیت غذایی (۱۴۰۳) «سبد غذایی مطلوب برای جامعه ایرانی، ۱۴۰۳».
- [۳] سیدهادی موسوی نیک، شهاب‌الدین فولادی مقدم (۱۴۰۳). «بررسی لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ کل کشور: اظهارنظر کارشناسی در مورد احکام تبصره «۱۳» (حمایت‌های اجتماعی)»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۲۰۱۷۸.
- [۴] شاخص قیمت مصرف‌کننده خانوارهای کشور، مرکز آمار ایران، ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۳.
- [۵] «خلاصه گزارش عملکرد طرح فجرانه»، شرکت خدمات فناوری اطلاعات رفاه ایرانیان (فارا)، ۱۴۰۳.
- [۶] قانون بودجه سال ۱۴۰۱.
- [۷] قانون بودجه سال ۱۴۰۲.
- [۸] قانون بودجه سال ۱۴۰۳.
- [۹] قانون برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت.

گزیده سیاستی

اجرای طرح کالبرگ الکترونیک با توجه به جامعه هدف هفت دهک درآمدی، حدود ۴۲ هزار میلیارد تومان هزینه داشته درحالی‌که به‌نظر می‌رسد هدف اصلی این طرح در سه دهک پایین درآمدی اثرگذار بوده است.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir